SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

YOSHLAR ORASIDA EMOTSIONAL INTELLEKT VA MULOQOT SAMARADORLIGINING PSIXOLOGIK ALOQASI: META-TAHLILLAR ASOSIDA TAHLIL

Ergashev Bunyod Shokir o‘g‘li

Turan International University, Gumanitar fanlar va pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Qurbonaliyeva Maftunaxon Abdumajid qizi

Turan International University, S.PS-24-BU guruhi talabasi

Annotatsiya

Maqolada emotsional intellektning (EI) talabalar faoliyati va ijtimoiy ko‘nikmalari bilan bog‘liqligi meta-analitik ma’lumotlar asosida tahlil qilinadi. MacCann va hammualliflarning meta-tahlilida (158 manba, k = 1246, N = 42 529) EI va akademik natija o‘rtasida ρ = 0,20 bog‘liqlik topilgan: qobiliyat EI uchun ρ = 0,24, o‘z-baholangan EI uchun ρ = 0,12, aralash EI uchun ρ = 0,19. EI intellekt va Katta beshlik shaxs xususiyatlari nazorat qilingandan keyin ham qo‘shimcha 1,7, 0,7 va 2,3 foiz dispersiyani tushuntirgan; tushunish va boshqarish tarmoqlari 3,9 va 3,6 foiz. Asiedu va hammualliflarning EI mashg‘ulotlari bo‘yicha meta-tahlilida (49 tadqiqot, 39 tasi meta-tahlilda) chetga chiqqanlarsiz Hedges g = 0,23 topilgan. EI va muloqot samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlik bo‘yicha taqqoslanadigan meta-tahlil topilmadi; bu bo‘shliq ochiq ko‘rsatildi.

Kalit so‘zlar

emotsional intellekt, muloqot, ijtimoiy ko‘nikmalar, akademik natija, meta-tahlil, yoshlar.

Аннотация

В статье на основе метааналитических данных анализируется связь эмоционального интеллекта (ЭИ) с учебной деятельностью и социальными навыками студентов. В метаанализе MacCann и соавт. (158 источников, k = 1246, N = 42 529) связь ЭИ с академической успешностью составила ρ = 0,20: для ЭИ-способности ρ = 0,24, для самооценочного ρ = 0,12, для смешанного ρ = 0,19. После контроля интеллекта и «Большой пятёрки» ЭИ объяснял дополнительно 1,7, 0,7 и 2,3% дисперсии; ветви понимания и управления - 3,9 и 3,6%. В метаанализе тренингов ЭИ (Asiedu и соавт.; 49 исследований, 39 в

метаанализе) g = 0,23 без выбросов. Сопоставимых метаанализов связи ЭИ с эффективностью общения не найдено; пробел указан явно.

Ключевые слова

эмоциональный интеллект, общение, социальные навыки, академическая успешность, метаанализ, молодёжь.

Abstract

The article analyses the relationship of emotional intelligence (EI) with student performance and social skills using meta-analytic data. In MacCann et al.'s meta-analysis (158 citations, k = 1,246, N = 42,529), EI related to academic performance at ρ = .20: ρ = .24 for ability EI, ρ = .12 for self-rated EI and ρ = .19 for mixed EI. After controlling for intelligence and the Big Five, EI explained an additional 1.7%, 0.7% and 2.3% of variance, and the understanding and management branches 3.9% and 3.6%. In a meta-analysis of EI training (Asiedu et al.; 49 studies, 39 in the meta-analysis), g = 0.23 after removing outliers. No comparable meta-analysis of EI and communication effectiveness was found; this gap is stated explicitly.

Keywords

emotional intelligence, communication, social skills, academic performance, meta-analysis, youth.

1. Kirish

Emotsional intellekt (EI) - o‘z va boshqalarning his-tuyg‘ularini aniqlash, tushunish va boshqarish qobiliyati. Ko‘pincha u samarali muloqotning asosi sifatida ta’riflanadi: his-tuyg‘ularini tushunadigan odam suhbatdoshini yaxshiroq anglaydi va to‘qnashuvlarni samaraliroq hal qiladi.

Biroq bu g‘oya qanchalik ma’lumotlar bilan tasdiqlangan? Eng yirik tizimli tahlillar EI ni asosan akademik natija va ruhiy salomatlik bilan bog‘lagan, muloqot samaradorligi esa kam o‘rganilgan. Bu maqolada ikki narsa ajratiladi: EI haqida nima aniq ma’lum va nima bo‘yicha dalil yetishmaydi.

Maqolaning maqsadi EI ning talabalar faoliyati va ijtimoiy moslashuvi bilan bog‘liqligi haqidagi meta-analitik dalillarni baholash hamda muloqot samaradorligi bo‘yicha bo‘shliqni ko‘rsatishdir.

1.1. Nazariy asos

EI modellari uch oqimga bo‘linadi: qobiliyat EI (test orqali o‘lchanadi), o‘z-baholangan EI (so‘rovnoma orqali) va aralash EI (qobiliyat, shaxs xususiyatlari va motivatsiyani birlashtiradi). Bu bo‘linish natijalarni talqin qilishda muhim, chunki turli oqimlar turlicha natija beradi [1].

Qobiliyat EI ning tarmoqlari: his-tuyg‘ularni aniqlash, ularni fikrlashda ishlatish, ularni tushunish va boshqarish. MacCann va hammualliflar «tushunish» va «boshqarish» tarmoqlarini alohida tahlil qilgan [1].

Muloqot samaradorligi - o‘zaro fikr almashinuvida maqsadga erishish, o‘zaro tushunish va munosabatlarni saqlash. Nazariy jihatdan EI bunga yordam berishi mumkin: his-tuyg‘ularni to‘g‘ri o‘qish va ifodalash orqali. Bu nazariy mulohaza bo‘lib, shu maqolada meta-tahlil bilan tasdiqlanmagan.

Tayanch tushunchalar jadvali

Tushuncha	Mazmuni
Emotsional intellekt	His-tuyg‘ularni aniqlash, tushunish va boshqarish qobiliyati.
Qobiliyat EI	Test orqali o‘lchanadigan EI.
O‘z-baholangan EI	So‘rovnoma orqali o‘zining EI sini baholash.
Aralash EI	Qobiliyat, shaxs xususiyatlari va motivatsiya aralashmasi.
ρ (rho)	Meta-tahlilda tuzatilgan o‘rtacha korrelyatsiya.
Nisbiy ahamiyat tahlili	Bashoratchilarning nisbiy hissasini taqqoslash.

Manba: umumiy psixologiya adabiyotidagi an’anaviy ta’riflarni muallifning umumlashtirishi.

Tadqiqotning maqsadi: EI va talabalar faoliyati hamda ijtimoiy moslashuvi bog‘liqligi haqidagi meta-analitik dalillarni baholash va muloqot samaradorligi bo‘yicha bo‘shliqni aniqlash.

Vazifalar: (1) EI va akademik natija bog‘liqligini oqimlar bo‘yicha ko‘rsatish; (2) EI ning intellekt va shaxs xususiyatlaridan keyingi qo‘shimcha hissasini aniqlash; (3) EI mashg‘ulotlari samaradorligini baholash; (4) muloqot samaradorligi bo‘yicha dalil bo‘shlig‘ini ko‘rsatish.

2. Usul va materiallar

2.1. Dizayn

Ikkilamchi ma’lumotlar tahliliga asoslangan tavsifiy-qiyosiy dizayn. Asosiy meta-tahlil (MacCann) va mashg‘ulotlar bo‘yicha meta-tahlil (Asiedu) natijalari taqqoslandi.

Muloqot samaradorligini to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘lchagan meta-tahlil topilmadi; shu sababli bu mavzu bo‘yicha xulosalar nazariy mulohaza sifatida alohida belgilandi.

2.2. Manbalar

Asosiy manbalar: MacCann va hammualliflar (2020), Psychological Bulletin [1]; Asiedu va hammualliflar - EI mashg‘ulotlari bo‘yicha tizimli sharh va meta-tahlil (dissertatsiya va nashr rejalashtirilgan) [2]; APA press-relizi (2019) [3]. [2] tayyorlanayotgan nashr (in print) ekani sababli ehtiyotkorlik bilan ishlatildi.

2.3. Ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkichlar: ρ va qo‘shimcha dispersiya ulushi (%); tadqiqotlar, baholashlar va ishtirokchilar soni; Hedges g.

2.4. Tahlil tamoyillari

Koeffitsiyentlar manbadagi shaklda berildi. Muloqot samaradorligi bo‘yicha raqamli ma’lumot o‘ylab topilmadi.

3. Natijalar

3.1. EI va akademik natija: oqimlar bo‘yicha

MacCann va hammualliflar 158 manbadan k = 1246 effekt hajmini (N = 42 529) birlashtirib, umumiy ρ = 0,20 ni topgan. Bog‘liqlik qobiliyat EI uchun ρ = 0,24 (k = 50), aralash EI uchun ρ = 0,19 (k = 90), o‘z-baholangan EI uchun ρ = 0,12 (k = 33); qobiliyat EI o‘z-baholangandan ahamiyatli kuchliroq [1].

Tadqiqotlar 1998–2019-yillarda 27 mamlakatda o‘tkazilgan, ularning 76 foizdan ortig‘i ingliz tilli mamlakatlardan; ishtirokchilar boshlang‘ich maktabdan kollejgacha bo‘lgan o‘quvchi va talabalar. Bog‘liqlik yoshdan qat’i nazar saqlangan [3].

1-jadval. EI oqimlari va akademik natija (MacCann va b., 2020)

EI oqimi	k	ρ	Qo‘shimcha dispersiya
Qobiliyat EI	50	0,24	1,7%
Aralash EI	90	0,19	2,3%
O‘z-baholangan EI	33	0,12	0,7%
Umumiy	1246	0,20	-

Manba: [1]. Qo‘shimcha dispersiya - intellekt va Katta beshlik nazorat qilingandan keyin.

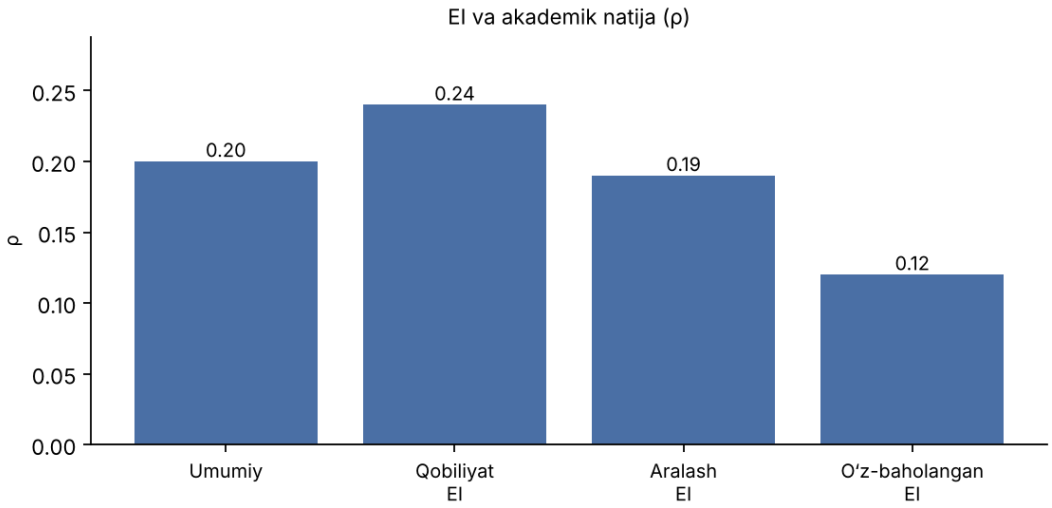

1-rasm. Emotsional intellekt va akademik natija: ρ qiymatlari (muallif tuzgan; manba: MacCann va b., 2020 [1]).

3.2. EI ning qo‘shimcha hissasi

Intellekt va Katta beshlik shaxs xususiyatlari nazorat qilinganda ham qobiliyat, o‘z-baholangan va aralash EI mos ravishda qo‘shimcha 1,7, 0,7 va 2,3 foiz dispersiyani tushuntirgan; qobiliyat EI ning tushunish va boshqarish tarmoqlari 3,9 va 3,6 foiz. Nisbiy ahamiyat tahlili bo‘yicha EI uchala oqimda ham intellekt va vijdonlilikdan keyin uchinchi eng muhim bashoratchi bo‘lgan [1]. Mualliflar sababiy yo‘nalish dalili yo‘qligini ham ta’kidlagan [1].

EI ning ahamiyatini mualliflar uch sabab bilan izohlagan: talabalar akademik his-tuyg‘ularni (zerikish, test xavotiri) yaxshiroq boshqaradi; o‘qituvchi va tengdoshlar bilan ijtimoiy-emotsional mazmunni yaxshiroq tushunadi; o‘qituvchi va tengdoshlar bilan mustahkamroq munosabat quradi [3].

3.3. EI mashg‘ulotlari

Asiedu va hammualliflar EI ni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarning 49 tadqiqotini ko‘rib chiqib, ulardan 39 tasini meta-tahlilga kiritgan; chetga chiqqanlar chiqarilgach umumiy effekt kichik-o‘rtacha (Hedges g = 0,23) [2]. Bu manba hali nashr jarayonida (in print), shu sababli ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi kerak.

4. Muhokama

4.1. EI ning o‘rni: o‘rtacha, ammo mustaqil

ρ = 0,20 o‘rtacha-kichik bog‘liqlik [1]. EI akademik natijaning asosiy omili emas, lekin intellekt va vijdonlilikdan keyin uchinchi o‘rinda turadi va ular nazorat qilinganda ham qo‘shimcha ma’lumot beradi. Qobiliyat EI ning kuchliroq bog‘liqligi (ρ = 0,24) o‘z-baholashdan (ρ = 0,12) ko‘ra testga asoslangan o‘lchovlar ishonchliroq ekanini ko‘rsatadi, lekin bu tadqiqotlarda o‘lchov farqi bilan sabab aralashgan bo‘lishi mumkin.

Korrelyatsiya koeffitsiyentini o‘qish uchun odatda Cohen taklif qilgan shartli me‘yor ishlatiladi: |r| ≈ 0,10 kichik, ≈ 0,30 o‘rtacha, ≈ 0,50 katta bog‘liqlik hisoblanadi [4]. Bu me‘yor qat‘iy chegara emas; sohaning o‘ziga xosligi, o‘lchov xatosi va ishonch oralig‘i hisobga olinishi kerak. Korrelyatsiya hech qachon o‘z-o‘zidan sababiylikni isbotlamaydi.

4.2. Muloqot samaradorligi bo‘yicha dalil bo‘shlig‘i

Mavzu nomi EI va muloqot samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni nazarda tutadi. Ammo manbalar akademik natijaga qaratilgan; muloqot samaradorligini (masalan, suhbatdoshning bahosi, to‘qnashuvni hal qilish) o‘lchagan taqqoslanadigan meta-tahlil topilmadi. Shu sababli bu bo‘yicha raqamli xulosa berilmadi.

EI ning ijtimoiy mexanizmi (his-tuyg‘ularni tushunish orqali munosabat qurish) [3] muloqotga ham tegishli bo‘lishi mumkin, lekin bu izoh bevosita sinalmagan. Shuning uchun EI → muloqot bog‘liqligi nazariy faraz sifatida qoladi.

4.3. Amaliy reja

Universitet va maktablarda EI ni alohida test bilan tanlab olish emas, mavjud o‘quv dasturiga integratsiya qilish tavsiya etilgan: mualliflardan biri skrining stigmatizatsiyaga olib kelishi mumkinligi va o‘qituvchilar o‘tkazgan mashg‘ulotlar tashqi mutaxassislardan ko‘ra samaraliroq bo‘lishi mumkinligini aytgan [3]. Amaliyotchi psixolog uchun muloqot mashqlari (his-tuyg‘ularni nomlash, faol tinglash) EI ning tushunish va boshqarish tarmoqlariga mos keladi; bu tavsiya nazariy.

Kelgusi tadqiqotlar: (1) O‘zbekiston talabalarida qobiliyat EI testini moslashtirish; (2) EI va muloqot samaradorligini (suhbatdosh bahosi bilan) birga o‘lchash; (3) EI mashg‘ulotlarini tasodifiy nazoratli sinovda baholash.

4.4. O‘zbekiston sharoiti

O‘zbekiston talabalari bo‘yicha EI va natija yoki muloqot bog‘liqligi haqida taqqoslanadigan ma’lumot topilmadi. MacCann tahlilidagi tadqiqotlarning katta qismi ingliz tilli mamlakatlardan [3].

4.5. EI tarkibi va rivojlantirish imkoniyati

Qobiliyat EI ning tushunish va boshqarish tarmoqlari akademik natija bilan eng yaqin bog‘langan [1]. Agar EI o‘rgatilishi mumkin bo‘lsa (mashg‘ulotlar bo‘yicha meta-tahlil kichik-o‘rtacha ta’sirni ko‘rsatadi, g = 0,23 [2]), universitet dasturlarida his-tuyg‘ularni tushunish va boshqarish mashqlarini o‘z ichiga olish mantiqiy. Biroq ta’sirning kichikligi kutishlarni me’yorida saqlashni talab qiladi.

4.6. Muloqot ko‘nikmalari uchun amaliy mashqlar

Muloqotda EI ning tushunish va boshqarish tarmoqlariga mos mashqlar: suhbatdoshning his-tuyg‘usini nomlash, o‘z his-tuyg‘usini «men» shaklida ifodalash, faol tinglash. Bu mashqlar EI nazariyasidan kelib chiqqan taklif; ularning muloqot samaradorligiga ta’siri ushbu manbalarda o‘lchanmagan. Shuning uchun kelgusida mashqlarni suhbatdosh bahosi va o‘zaro tushunish ko‘rsatkichlari bilan baholash kerak.

4.7. Tushunchalarni aralashtirmaslik

EI akademik natija bilan bog‘liqligi muloqot samaradorligi bilan bog‘liqligi demak emas, chunki natija o‘rganish faoliyatiga, muloqot esa munosabatga tegishli. MacCann va hammualliflar EI ahamiyatini munosabat sifati bilan izohlagan [3], bu muloqotga ishora qiladi, lekin bu to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘lchangan natija emas.

4.8. Tahlilning amaliy ahamiyati va chegaralari

MacCann tahlili asosan o‘quvchi va talabalarni qamragan, ammo natijalar yoshdan qat‘iy nazar saqlanganini mualliflar alohida ta’kidlagan [3]. Biroq universitet muhitida EI ning aniq roli (masalan, guruh ishi, amaliyot) alohida o‘rganilishi kerak. Shuningdek, ρ = 0,20 qiymati alohida talaba haqida emas, guruh darajasidagi tendensiyani bildiradi; shuning uchun EI testini talabani baholash yoki tanlash uchun qo‘llash tavsiya etilmaydi.

4.9. Kelgusi tadqiqotlar uchun dizayn taklifi

EI va muloqot samaradorligi bo‘yicha dalil bo‘shlig‘ini to‘ldirish uchun quyidagi dizayn mumkin: talabalar jufti o‘rtasida strukturalashgan suhbat topshirig‘i, uni ikkala

tomon va mustaqil baholovchi bahosi bilan o‘lchash va qobiliyat EI testi natijasi bilan bog‘lash. Intellekt va shaxs xususiyatlari nazorat qilinsa, EI ning muloqotdagi o‘ziga xos hissasi MacCann tahlilidagi kabi aniqlanishi mumkin [1]. Bunday tadqiqot O‘zbekiston tanlamasida ham o‘tkazilishi mumkin.

4.10. Natijalarni o‘qishda yana bir ehtiyot

MacCann tahlilidagi 1246 effekt hajmi 158 manbadan olingan, ya’ni bir tadqiqotdan bir necha effekt kiritilgan; mualliflar buni mustahkam dispersiya baholash (RVE) usuli bilan hisobga olgan [1]. Shu sababli k ni mustaqil tadqiqotlar soni deb o‘qimaslik kerak. Shuningdek, tahlil EI o‘lchovlari orasidagi farqni (qobiliyat, o‘z-baholangan, aralash) ko‘rsatgan; ularni bitta «EI» sifatida qo‘shib talqin qilish noto‘g‘ri xulosaga olib kelishi mumkin.

4.11. Tadqiqotning cheklovlari

Birinchidan, EI va muloqot samaradorligi bo‘yicha meta-tahlil topilmadi; xulosa faqat akademik natija va mashg‘ulotlarga tegishli. Ikkinchidan, MacCann tahlili sababiy yo‘nalish dalilini bermaydi [1].

Uchinchidan, Asiedu tahlili nashr jarayonida; [2] bo‘yicha faqat dissertatsiya annotatsiyasi o‘qildi. To‘rtinchidan, tadqiqotlarning ko‘pi ingliz tilli mamlakatlardan; O‘zbekiston ma’lumoti yo‘q.

5. Xulosa

Birinchidan, EI akademik natija bilan o‘rtacha-kichik bog‘liq ($\rho = 0{,}20$); qobiliyat EI uchun kuchliroq ($\rho = 0{,}24$), o‘z-baholangan uchun kuchsizroq ($\rho = 0{,}12$) [1].

Ikkinchidan, EI intellekt va vijdonlilikdan keyin uchinchi bashoratchi va nazoratdan keyin ham qo‘shimcha dispersiyani (1,7–3,9%) tushuntiradi [1].

Uchinchidan, EI va muloqot samaradorligi bog‘liqligi bo‘yicha meta-analitik dalil topilmadi; bu bo‘shliqni to‘ldirish kerak.

Tavsiyalar: EI ni skrining emas, o‘quv dasturiga integratsiya qilish; qobiliyat EI testini o‘zbek tiliga moslashtirish; EI va muloqot samaradorligini birga o‘lchaydigan tadqiqot o‘tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. MacCann, C., Jiang, Y., Brown, L. E. R., Double, K. S., Bucich, M., & Minbashian, A. (2020). Emotional intelligence predicts academic performance: A meta-analysis. Psychological Bulletin, 146(2), 150–186. https://doi.org/10.1037/bul0000219

2. Asiedu, A. A., Emslander, V., Müller-Kreiner, C., Seidel, T., & Holzberger, D. (in print). How to promote emotional intelligence among university students: A research synthesis. Zeitschrift für Psychologie. [nashr jarayonida; manba: Technical University of Munich dissertatsiyasi]

3. American Psychological Association. (2019, December 12). Students do better in school when they can understand, manage emotions [Press release]. https://www.apa.org/news/press/releases/2019/12/students-manage-emotions [ikkilamchi manba]

4. Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.